

ЯВОРСЬКА О. С.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри інтелектуальної
власності, інформаційного
та корпоративного права
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 347.78

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.13>**ПРАВОВА ОХОРОНА ТВОРІВ, ЩО СТАЛИ СУСПІЛЬНИМ НАДБАННЯМ**

Стаття присвячена аналізу теоретико-прикладних проблем, пов'язаних з правовою охороною творів, які стали суспільним надбанням.

У статті констатовано використання в законодавстві звуженого підходу щодо змісту поняття «суспільне надбання», а відтак обґрунтовано необхідність ширшого його тлумачення. Окрім традиційного розуміння суспільного надбання як творів, об'єктів суміжних прав, строки чинності майнових авторських/суміжних прав на які спливли, сюди слід включати і такі твори, що були створені задовго до законодавчого урегулювання відносин у сфері авторського права, а також твори, автори яких відмовилися від авторських прав. Порядок та правові наслідки відмови від авторських/суміжних прав чинним законодавством не урегульовані. Відтак, обґрунтовані відповідні зміни та доповнення до чинного Закону «Про авторське право і суміжні права».

Доведено, що відносини щодо переходу прав на твір у порядку спадкування, перехід твору у суспільне надбання, захист особистих немайнових прав автора, які урегульовано нормами однієї ст. 32 Закону «Про авторське право і суміжні права» з огляду на їх зміст, підстави виникнення, суб'єктний склад тощо, є різними. Відтак, їх доцільно урегулювати нормами окремих статей закону.

Автор обґрунтовує, що вільне використання творів, що стали суспільним надбанням, не може розглядатися як вседозволене. Законодавчі приписи щодо вільного використання, як використання без сплати винагороди та за умови дотримання особистих немайнових прав автора, варто уточнити: вільне використання має носити правомірний характер, відповідати загальним правовим засадам, не суперечити морально-етичним нормам.

Акцентовано увагу на необхідності створення ефективного механізму захисту особистих немайнових прав автора/суб'єкта суміжних прав, чий твір став суспільним надбанням. Обґрунтовано, що за відсутності спадкоємців чи уповноважених автором/суб'єктом суміжних прав осіб, питання правового захисту у разі порушення їх особистих немайнових прав на об'єкти, що стали суспільним надбанням, мають бути віднесені до компетенції державного органу. Уповноважений орган має ініціювати процедуру судового захисту у разі порушення особистих немайнових прав авторів/суб'єктів суміжних прав, чий твір став суспільним надбанням.

Ключові слова: інтелектуальна власність, авторське право, суміжні права, майнові права, особисті немайнові права, суспільне надбання, вільне використання, захист авторських прав.



Yavorska O. S. Legal protection of works that have entered the public domain

the article is devoted to the analysis of theoretical and applied problems related to the legal protection of works that have entered the public domain.

The study establishes that legislation employs a narrow approach to the concept of the «public domain», and therefore substantiates the necessity of its broader interpretation. In addition to the traditional understanding of the public domain as works or related rights objects whose term of economic copyright/related rights protection has expired, it should also encompass works created long before the legislative regulation of copyright relations, as well as works whose authors have renounced their copyrights. The current legislation does not regulate the procedure and legal consequences of such renunciation of copyright/related rights. Accordingly, relevant amendments and additions to the current Law «On Copyright and Related Rights» are justified.

It is demonstrated that the relations concerning the transfer of rights to a work by way of inheritance, the transition of a work into the public domain, and the protection of the author's moral rights, which are all regulated within Article 32 of the Law «On Copyright and Related Rights», are distinct in terms of their content, grounds for emergence, and subject composition. Therefore, it is appropriate to regulate them in separate provisions of the law.

The author substantiates that the free use of works that have entered the public domain cannot be interpreted as absolute permissiveness. Legislative provisions on free use – defined as use without remuneration and subject to compliance with the author's moral rights – require clarification: free use must be lawful in nature, correspond to general legal principles, and not contradict moral or ethical standards.

Attention is drawn to the need for an effective mechanism to protect the moral rights of authors or related rights holders whose works have entered the public domain. It is argued that in the absence of heirs or persons authorized by the author/related rights holder, the protection of their moral rights in case of infringement should fall within the competence of a state authority. Such an authorized body should initiate judicial proceedings to safeguard the moral rights of authors/related rights holders whose works have become part of the public domain.

Key words: *intellectual property, copyright, related rights, economic rights, moral rights, public domain, free use, copyright protection.*

Вступ. Зазвичай під «суспільним надбанням» у сфері авторського права розуміють твори і об'єкти суміжних прав, строки чинності авторського/суміжних прав на які вплили. А, отже, такі твори використовуються вільно, за умови дотримання особистих немайнових прав автора/суб'єкта суміжних прав. Проте, як засвідчує практика, вільне використання таких творів нерідко здійснюється із суто комерційною метою, в рекламних цілях тощо. Вільне їх використання фактично підмінюється поняттям вседозволене використання, що нерідко межує з неправомірним використанням, з порушенням елементарних морально-етичних норм. Відтак доцільно з правової точки зору уточнити саме поняття «суспільне надбання» та дослідити зміст і засади вільного його використання.

Постановка завдання. У науковій літературі ці питання зазвичай не досліджуються, так би мовити, за безперспективністю. Оскільки йдеться про вільне використання, відсутня судова практика щодо таких випадків, то, отже, що ж досліджувати. Проте низка проблемних питань існує та потребують ефективного вирішення, оскільки саме суспільне надбання виходить за межі суто авторського права і засвідчує про стан культурної спадщини народу, нації, про культуру її використання загалом.

Результати дослідження. Закон «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 року [1] включає ст. 32, назва якої: «Перехід прав на твір у порядку спадкування. Перехід



твору у суспільне надбання. Захист особистих немайнових прав автора». Норми цієї статті урегульовують ніби і позірно схожі відносини, проте це лише на перший погляд. Спадкування майнових авторських прав має свої особливості. У порядку спадкування суб'єктами таких прав стають спадкоємці померлого автора. Для них ці права є чинними, за загальним правилом, ще упродовж 70 років після смерті автора. Відповідно, будь-яке використання авторських прав здійснюється виключно з їх дозволу, спадкоємці наділені правом на захист успадкованих майнових прав у разі їх порушення. Спадкоємці автора мають право захищати особисті немайнові права автора, зокрема протидіяти перекрученню, спотворенню чи іншій зміні твору, а також будь-якому іншому посяганню на твір, що може завдати шкоди честі та репутації автора.

Що ж до творів, що стали суспільним надбанням, то ситуація інша. Такі твори можуть використовуватися будь-якою особою вільно, без сплати винагороди, за умови дотримання особистих немайнових прав автора. У разі порушення особистих немайнових прав автора потрібна підвищена увага щодо їх захисту. Не тільки спадкоємці наділені правом на захист особистих немайнових прав, а й компетентний державний орган.

Захист особистих немайнових прав автора має бути урегульовано окремо, з огляду на специфіку їх порушення, безстроковість правової охорони, особливих способів захисту тощо.

Тому, попри позірну схожість відносин у разі спадкування та переходу твору у суспільне надбання, все ж недоцільно об'єднувати правові норми, що їх регулюють, в одній статті закону.

Аналогічні правила діють щодо суміжних прав. Нормами ст. 45 Закону визначені строки їх чинності, що складають 50 років на виконання, фонограму, відеограму, програму організації мовлення. Згідно ж норм ст. 46 Закону закінчення строку чинності майнових прав на об'єкт суміжних прав означає його перехід у суспільне надбання. Такі об'єкти вільно без сплати винагороди можуть використовуватися будь-якою особою, за умови дотримання особистих немайнових прав відповідних суб'єктів.

Попри висловлені міркування, варто звернути увагу на завужений підхід щодо розуміння самого поняття «суспільне надбання».

Згідно ст. 1 Закону «Про авторське право і суміжні права» 1993 року [2] «суспільне надбання – твори і об'єкти суміжних прав, строк дії авторського права і (або) суміжних прав на які закінчився». У Законі 2022 року таке визначення відсутнє. У Цивільному кодексі України [3] поняття «суспільне надбання» взагалі не використано. Згідно ст. 447 кодексу «Правові наслідки закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір» – після закінчення строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір він може вільно та безоплатно використовуватися будь-якою особою, за винятками, встановленими законом.

Видається, що суспільне надбання – це і твори, створені в період, коли авторське право в його сучасному розумінні ще не діяло як таке. Очевидно, що суспільним надбанням можуть стати твори, автори яких відмовилися від своїх прав. Такі відносини чинним законодавством не урегульовані взагалі.

Твори Івана Котляревського, Григорія Сковороди, Григорія Квітки-Основ'яненка, Тараса Шевченка, багатьох інших національних світочів написані задовго до Бернської конвенції, складають неоціненну спадщину українського народу. Мабуть порушення особистих немайнових прав таких авторів немислиме. Але використання цитат з їх творів, назв творів, персонажів, власних зображень цих постатей у рекламних цілях банальних стоматологічних послуг, ресторанного бізнесу тощо викликає не тільки морально-етичне обурення, але й породжує правові питання щодо правомірності таких дій. Наприклад, стоматологічна клініка пропонувала свої послуги «білосніжної посмішки», використовуючи зображення Тараса Шевченка, Лесі Українки, Григорія Сковороди, що посміхалися тією білосніжною посмішкою. Окремі заклади, пропонуючи свої страви та напої, використовують у рекламі зображення Тараса Шевченка, Григорія Сковороди, Михайла Грушевського, Івана Франка з набором перекручених на власний спримітизований смак уривків з їх творів, закликаючи



до сенсу життя, в якому бізнес вбачає джерело своїх прибутків. Принагідно, варто звернути увагу на відсутність правового регулювання щодо використання зображень діячів науки, культури, інших видатних постатей в різних цілях, особливо в рекламі, комерційній діяльності тощо. Невже тільки спадкоємці чи пересічні громадяни мають стежити за морально-етичними чи правомірними аспектами такого використання суспільного надбання?

Вільне використання творів, що стали суспільним надбанням – це використання правомірне, використання, що не суперечить морально-етичним нормам, суспільному порядку. Тому на законодавчому рівні варто окреслити такі межі використання суспільного надбання.

Закон 1993 року взагалі не містив вказівки на повноваження компетентного державного органу щодо охорони суспільного надбання. У Законі 2022 року з'явилася норма ч. 4 ст. 32, згідно якої захист особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, здійснюється його спадкоємцями, а у разі їх відсутності – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відповідний акт затверджений постановою КМ України від 10 жовтня 2023 року під назвою: Порядок захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців [4]. Назва підзаконного акту складає враження, що за наявності спадкоємців, правова охорона особистих немайнових прав авторів, чії твори стали суспільним надбанням, виключно є проблемою їхніх спадкоємців. І лише за їх відсутності встановлені інші механізми. Але про охорону суспільного надбання повинно дбати суспільство через уповноважені ним органи, що складають апарат держави.

Як зазначено у цьому акті, Порядок визначає процедуру захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців, умови подання та розгляду заяви про захист особистих немайнових прав автора, складення Національним органом інтелектуальної власності експертного висновку щодо наявності або відсутності ознак порушення особистих немайнових прав автора.

Згідно Порядку з метою забезпечення захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців фізична або юридична особа може звернутися до Мінекономіки із заявою. Чому із заявою слід звертатися до Мінекономіки, якщо в Законі йдеться про центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері інтелектуальної власності?

Вимоги до заяви формалізовані і доволі складні, якщо з такою заявою наважиться звернутися пересічна особа, яка вважає, що мають місце факти порушення особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням. У заяві, серед іншого, слід зазначити: рік, з якого твір перейшов у суспільне надбання (чи може пересічна особа віднайти таку інформацію?) та інформацію про відсутність спадкоємців у автора (співавтор/співавторів) такого твору (чи може такі дані знати чи віднайти особа, що звертається до Мінекономіки?); відомості щодо особи (осіб), яка (які) здійснювала (здійснювали) використання твору, щодо якого подається заява (щодо фізичної особи – прізвище, власне ім'я, по батькові (за наявності), місце проживання, відомі номери телефону та адреси електронної пошти; щодо юридичної особи – повне найменування юридичної особи, ідентифікаційний код згідно з ЄДРПОУ, місцезнаходження, відомі номери телефону та адреси електронної пошти); детальні відомості щодо заявника; дані про особисті немайнові права автора, щодо захисту яких подається заява; відомості про відсутність судового провадження та/або набрання законної сили рішенням суду щодо зазначеного в заяві факту використання твору (наскільки такі відомості є доступними для небайдужих громадян, що реагують на можливі факти порушення?). До заяви слід долучити відповідні матеріали про факт, обставини використання твору. Заявник відповідає за достовірність відомостей, зазначених у заяві та доданих до неї документах та/або матеріалах.

Заява та додані до неї документи та/або матеріали повинні бути придатними для сприйняття їх змісту після сканування (оцифрування), а також оформленими таким чином, щоб їх можна було безпосередньо копіювати та зберігати.



Мінекономіки протягом 15 робочих днів з дати отримання заяви та доданих до неї документів та/або матеріалів надсилає їх до НОІВ для розгляду та надання експертного висновку. В процесі підготовки експертного висновку можуть витребуватися додаткові матеріали, висуватися вимоги про усунення недоліків поданих документів тощо. НОІВ за результатами розгляду заяви та доданих до неї документів та/або матеріалів складає експертний висновок у строк, що не перевищує 90 календарних днів від дати отримання заяви від Мінекономіки. Такий експертний висновок може бути використаний для підтвердження факту порушення немайнових прав автора на твір, зокрема як доказ, відповідно до законодавства під час звернення до суду та інших органів, установ щодо захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності у автора спадкоємців.

Тобто, остаточний вердикт щодо факту порушення має винести суд на підставі експертного висновку НОІВ чи інші органи, установи (які?).

Принагідно про строки, які визначені Порядком. Упродовж 15 днів Мінекономіки має скерувати звернення до НОІВ. НОІВ упродовж 90 днів готує експертний висновок. Рациональніше встановити, що особа може звернутися безпосередньо до НОІВ як уповноваженого органу у сфері інтелектуальної власності (варто звернути увагу, що НОІВ – статус, функції НОІВ виконує юридична особа публічного права – УКРНОІВІ, що теж ускладнює розуміння такої конфігурації. З юридичної точки зору, звернення до статусу неможливе. Статус процесуально не може розглядати заяви та звернення, надавати висновки, бути позивачем чи відповідачем, третьою особою у процесі судового розгляду тощо). Строк розгляду у 90 днів – не виправдано тривалий у контексті захисту особистих немайнових прав автора/суб'єкта суміжних прав.

А чи знайдеться свідомо особа, яка дотримуючись букви нормативних приписів, доведе справу захисту особистих немайнових прав автора/суб'єкта суміжних прав, чий твір/об'єкт стали суспільним надбанням, до логічного завершення? А сплата судового збору, витрата часу? А, якщо така особа не знайдеться, то факти порушення особистих немайнових прав автора залишаться без реакції з боку держави? Чи може пересічна особа ініціювати судовий розгляд про порушення особистих немайнових прав автора, чий твір є суспільним надбанням, бути позивачем в процесі, якщо її суб'єктивні права не порушені?

Видається, що суспільне надбання власне є суспільним, народним. Варто активно популяризувати вітчизняні твори, що перейшли в суспільне надбання. Забезпечення широкого доступу до них сприятиме інформуванню світу про нас, нашу державу, культуру, людей. Для досягнення цих завдань доцільним був би Реєстр таких творів з відповідним нормативним забезпеченням. Звичайно, що не може йтися про всі твори. За відсутності обов'язкової державної реєстрації авторських прав (вона й не може носити обов'язкового характеру, з фактом реєстрації не можуть пов'язуватися набуття та здійснення авторських прав – це загальновизнана світова практика) неможливо мати точну і достовірну інформацію про їх наявність та чинність. Зрештою не всі твори викликають фаховий чи загальний інтерес.

Наприклад, в США створено онлайн «калькулятор суспільного надбання». За його допомогою здійснюється автоматичний розрахунок строку дії авторського права та постійно оновлюється інформація про авторів та їхні твори, що переходять у суспільне надбання. Зокрема, суспільним надбанням стали твори: Френсіс Скотта Фідджеральда «Великий Гетсбі»; Ернеста Хемінгуей «У наш час»; Теодора Драйзера «Американська трагедія»; Агати Крісті «Тасмича димоходів», низка відомих кінофільмів тощо.

В національному законодавстві наразі закріплено правовий режим Державного реєстру національного культурного надбання – ст. 16 Закону «Про музеї та музейну справу» [5], Положення про Державний реєстр національного культурного надбання [6]. Але в цьому реєстрі відображається лише частка творів. Йдеться про унікальні музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення.

Однозначно, що правова охорона особистих немайнових прав авторів, чий твір став суспільним надбанням, має стати суспільною справою, а не ініціативою окремої фізичної



чи юридичної особи. Саме на уповноважений державний орган варто покласти відповідні функції і не обмежувати їх до складання експертного висновку за зверненням окремих осіб. Прийнятий у такій редакції Порядок не матиме бажаного регуляторного впливу та не може розцінюватися як ефективний акт у механізмі захисту особистих немайнових прав авторів/суб'єктів суміжних прав, чий твори стали суспільним надбанням.

Висновки. По-перше, на законодавчому рівні варто закріпити розширене поняття суспільного надбання. Таким мають охоплюватися не тільки твори, об'єкти суміжних прав, строки чинності майнових прав на які спливли, а й твори, створені до прийняття законодавчих актів у сфері авторського права та твори, щодо яких автори відмовилися від належних їм майнових прав.

По-друге, у Законі «Про авторське право і суміжні права» доцільно усунути законодавчу прогалину, урегулювавши відносини у разі відмови автора/суб'єкта суміжних прав від належних їм майнових прав із встановленням відповідних правових наслідків: такі об'єкти стають суспільним надбанням.

По-третє, у Законі «Про авторське право і суміжні права» варто розмежувати правове регулювання відносин щодо переходу прав на твір у порядку спадкування; переходу твору у суспільне надбання та захист особистих немайнових прав автора. На сьогодні ці норми об'єднані у статтю 32 Закону. Оскільки йдеться про різнопорядкові відносини різного змісту, суб'єктного складу, з різними правовими наслідками, то мають бути норми окремих статей щодо означених відносин.

По-четверте, Порядок, затверджений КМ України пропонує ускладнену, логічно і юридично незавершену процедуру захисту особистих немайнових прав суб'єктів, чий твори стали суспільним надбанням. Доцільно встановити, що у разі порушення відповідних прав, будь-яка особа може звернутися безпосередньо до НОІВ з відповідною заявою. Усунути вимоги до заяви, яких заявник в принципі не може дотриматися (відомості про наявність чи відсутність спадкоємців, відомості про наявність чи відсутність судового провадження тощо). Закріпити повноваження НОІВ щодо безпосереднього ініціювання судового розгляду у разі порушення прав авторів/суб'єктів суміжних прав як за зверненням громадян, так і з власної ініціативи.

По-п'яте, варто продумати та започаткувати процес формування Державного реєстру творів, об'єктів суміжних прав, що стали суспільним надбанням.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
2. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>
3. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Порядок захисту особистих немайнових прав автора, твір якого став суспільним надбанням, у разі відсутності спадкоємців: затв. постановою КМ України від 10.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1066-2023-%D0%BF#Text>
5. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання: затв. постановою КМ України від 12.08.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#top>

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

